

Suomen kielen nauhoitearkisto – vireä viisikymppinen

Suomen kielen nauhoitearkisto, SKNA, saattaa tuoda mieleen avokelanauhurit ja -nauhat, paperikortistot sekä keskittymisen yksinomaan vanhoihin suomen murteisiin. Mielikuva ei kuitenkaan vastaa nauhoitearkiston nykyaikaa vaan kumpuaa menneiltä vuosikymmeniltä ja on silloinkin liian yksioikoinen.

Nykyisin sekä ääni että video tallennetaan pääosin suoraan digitaaliseen muotoon, ja avokelanauhurit, jotka olivat aikanaan paras ratkaisu arkistoaänitteiden keräämiseen, ovat väistyneet. Lisäksi valtaosa nauhoille ja muuhun analogiseen muotoon tehdystä tallennuksesta on jo digitoitu, ja asiakkaille kaikki aineisto toimitetaan digitaalisessa muodossa. Kokoelmatietokanta on kirjoitettu paperikorteilta tietokannaksi jo 1990-luvulla ja julkaistu Internetissä vapaasti selattavaksi vuonna 2007. Myös äänitteiden oheisaineistot, kuten litteroinnit ja sisällysluettelot, on pian systemaattisesti digitoitu ja saadaan entistä paremmin asiakkaiden käyttöön.

Vanhat suomen murteet muodostavat nauhoitearkiston kokoelmien pääosan, mutta jo vanhastaan on kerätty muutakin, kuten sukukieliä, kulttuurihistoriaa ja puhekieltä. Vilkkaimman keruun vuosikymmeninä 1960- ja 1970-luvuilla toki painotettiin vahvasti vanhojen murteiden tallentamista. Systemaattisen keruun myötä syntyi yhtenäinen ja merkittävä koko Suomen kattava kokonaisuus, joka sopii kielentutkimuksen lisäksi myös muiden alojen käyttöön ja tyydyttää muitakin kuin tieteellisiä tarpeita. Esimerkiksi paikallis- ja sukuhistorian harrastuksen kasvu näkyy myös nauhoitearkistossa.

Nykytutkimuksen tarpeiden näkökulmasta ensimmäisten vuosikymmenten aineistonkeruun periaatteet olisivat voineet olla toisenlaisetkin, enemmän erilaista variaatiota ja todellisia kielenkäytön tilanteita korostavat. Arvioinnin lähtökohdaksi on kuitenkin otettava keruun tilanne, tarpeet ja tietämys, joiden valossa nauhoitearkiston kokoelmat ovat varsin hyvä ja mittava saavutus. Kokoelmien laajuutta ja luonnetta ei aina ole pelkästään kiitetty, mutta käytäntö on osoittanut, että toisarvoiselta vaikuttava aineisto voikin olla jollekulle aarre. Ja mitä tahansa ei arkistoon tietenkään ole kelpuutettu, vaan kokoelmia on kartutettu suunnitelmallisesti sen mukaan kuin on ollut voimavaroja. Kokoelmien revisioon ei siis ole tarvetta. Sen sijaan on jatkuvasti mietittävä, mitä ja miten kerätään nyt ja tulevaisuudessa, jotta arkisto säilyy elävänä ja tarpeellisena.

Myöhempien vuosikymmenten ja varsinkin viime vuosien keruissa on hankittu enimmäkseen täsmäaineistoja kulloisiinkin tutkimustarpeisiin, pääasiassa eri tutkimushankkeiden aineistoiksi. Arkisto on karttunut enimmältään hankkeiden, yksittäisten tutkijoiden ja muiden tahojen keräämin ja luovuttamin aineistoin, kun arkiston omat mahdollisuudet tallennustyöhön ovat huvenneet. Yleiskeruun perinnettä on kuitenkin jatkanut Kotuksen murteenseuruuhanke, jossa on kymmenen vuoden välein kerätty aineistoa kymmeneltä paikkakunnalta eri puolilta Suomea. Paljon jää kuitenkin tallennuksen ulkopuolelle, kenties juuri sellaista, jota tulevina vuosina ja vuosikymmeninä kaivataan. Jos arkistolla olisi

enemmän voimavaroja uuden aineiston keräyttämiseen, se voisi pyrkiä tallentamaan nykypuhe-suomen muotoja monipuolisesti seuraten ja ennakoiden tutkimuksen ja opetuksen vaihtelevia tarpeita.

Esimerkiksi kiinnostus lasten ja nuorten puhekieleen on lisääntymässä. Tuoreita tällaisia näytteitä kaivataan muun muassa kouluopetuksen tueksi. Kokoelmassa olevaa aukkoa yritetään paikata solmimalla suhteita kouluihin. Tarkoituksena on, että koululaiset saadaan keuruutyöhön opettajien ohjauksessa. Alkuisäyksen yhteistyölle antoi juhluvuoden 2009 koululaiskeruukilpailu. Myös muussa aineistonkeruussa entistä tiiviimpi yhteistyö opiskelijoiden, tutkijoiden, hankkeiden, laitosten ja erilaisten yhteisöjen kanssa voi tuottaa hyviä tuloksia.

Uudenlaista ja hyvin tervetullutta nykikielen aineistoa, kuten tallenteita erilaisista asiointi- ja muista arjen kielenkäyttötilanteista, on kertynyt Kotuksen puhutun kielen tutkijoiden työnä. Aineisto kuuluu nauhoitearkistoon, mutta se on arkistoitu ja luetteloitu omaksi kokonaisuudekseen. Aineisto on henkilösuojaan ja tallennuslupiin liittyvien seikkojen vuoksi pelkästään tutkimuskäytössä.

Käytettävyyden haasteita

Nauhoitearkiston rooli sekä tutkijoiden että suuren yleisön palvelijana on haasteellinen. On selvää, että osa aineistoa on eri syistä rajoitettu vain tutkimuskäyttöön, mutta varsinkin vanhat murereäänitteet ovat sellainen osa kansallista kulttuuriperintöä, jonka on oltava mahdollisimman hyvin kaikkien saatavilla. Kahtalainen rooli vaikuttaa niin kokoelmapolitiikkaan, palveluihin kuin tarvittaviin teknisiin ratkaisuihinkin. Oman

ongelmansa luo nykyinen tekijänoikeuslainsäädäntö, jossa ei ole otettu riittävästi huomioon kulttuuriperintöaineistoja. Monet teoskynnyksen ylittävät aineistot jäävät käyttämättä, kun aikanaan ei ole tehty esiintyjän kanssa sopimusta ja kun perikuntien tavoittaminen vuosikymmenten perästä on usein käytännössä mahdotonta.

On suorastaan kulttuuriperinnön luonteen vastaista, että oikeutta aineiston käyttöön tarkastellaan kategorisesti yksittäisten esiintyjien taloudellisten tekijänoikeuksien kannalta, vaikka kulttuuriperintö on luonteeltaan yhteistä ja vaikka aineistoihin ei juuri koskaan liity taloudellisia intressejä. Toivottavasti kulttuuriperinnön vauhdittanut digitointi herättää tarkastelemaan myös aineistojen käyttöön saattamisen juridisia edellytyksiä.

Teknisen kehityksen myötä aineistojen käytettävyyden on parantunut olennaisesti, ja digitoinnin avulla äänitteiden sisällön pysyvä säilyminen saadaan taattua. Avokelanauhat rappeutuvat jopa muutamassa kymmenessä vuodessa, ja nauhasta toiseen kopioiminen huonontaa äänitettä, mutta hyvin tehty digitointi säilyttää laatunsa vuosikymmenestä toiseen tallennusalojen ja jopa tiedostoformaattienkin muuttuessa.

Vuoden 2009 loppuun mennessä nauhoitearkiston kaikkiaan lähes 24 000 tunnista oli digitoituna jo noin 63 % eli vajaat 15 000 tuntia. Se, millä aikataululla saadaan loputkin digitoitua, on auki. Digitointirahoitus tulee eri lähteistä, toisinaan jopa pyytämättä ja yllättäen. Päätöstä siitä, että kaikki digitoitaisiin, ei ole tehty. Asian voi kääntää myös toisin päin. Jos jokin osa päätettäisiin jättää digitoimatta, aineisto jätettäisiin tuhoutumaan, sillä nauhojen elinikä alkaa olla lopussa. Tällainen päätös lienee liian kipeä tehtä-

väksi, semminkin kun viime aikoina valtiovallan kiinnostus humanististen alojen aineistoinfrastruktuureiden kehittämiseen on kasvussa ja näkyy myös rahoituksessa. Toivottavasti koko arkisto saa jatkaa elämäänsä digitaalisena.

Tulevina vuosina arkistolle tarjottavan analogisen aineiston määrä jatkaa kasvuaan, kun eri tahot heräävät pelastamaan kaappien kätköistä löytyviä keloja ja kasetteja. Enää ei luovuttajalla välttämättä ole laitteita tallenteiden kuunteleluun. Digitointi jää usein vastaanottavan arkiston huoleksi, samoin tietysti digitaalisen aineiston säilytys. Vanhakaan tallenne ei ole välttämättä arkistoinnin arvoinen tai sovi sisällöltään arkiston koelmiin, joten läheskään kaikkea tarjottua ei voida ottaa vastaan. Toisaalta arkistojen ja tutkijoiden välistä yhteistyötä tulisi tiivistää, jotta yleensä julkisella rahoituksella hankitut tutkimusaineistot päätyisivät arkistoon muidenkin hyödynnettäväksi. Se, että aineistot ovat myös muiden kuin yksittäisen tutkijan saatavilla, on eduksi tutkimustulosten ja niiden luotettavuuden arvioinnissa. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto näyttää omalla alallaan hyvää mallia. Arkistojen asiantuntemusta kannattaa hyödyntää jo keruun suunnitteluvaiheessa, vaikkapa pohdittaessa tallennuslupia, henkilösuoja, muuta keruun etiikkaa ja juridiikkaa tai hyvää tallennusformaattia.

Arkistojen välinen yhteistyö on ollut vireää, kun on jaettu digitointiin liittyviä kokoemuksia ja toimittu eri organisaatioita yhdistävissä digihankkeissa. Viime aikoina myös sisällöllinen ja muu yhteistyö on alkanut tiivistyä. Kaikkia yhdistävänä sateenvarjona toimii opetus- ja kulttuuriministeriön Kansallinen digitaalinen kirjasto -hanke, jossa edistetään arkisto-, museo- ja kirjastoaineistojen saa-

tavuutta sekä valmistellaan kansallista sähköistä pitkäaikaissäilytysratkaisua.

Nauhoitearkisto on pysytellyt kehityksessä mukana, ja viime vuosina panostanut merkittävästi aineistojensa käytettävyyteen. Digitointi luonnollisesti helpottaa äänitteiden ja videoiden käyttöä, mutta tärkeitä ovat myös erilaiset oheisaineistot. Litterointeja on yli 1 000 tunnista, ja vanhimmista murreäänitteistä on kirjoitettu sisällysluettelot sekä tehty asiasanakortisto. Myös keruukertomuksia on runsaasti. Oheisaineistot on digitoitu, ja tämän vuoden aikana ne on tarkoitettu kytkeä äänitteiden tietoihin. Koelmatietokannan Internet-versiossa kerrotaan, mitä oheisaineistoja mistäkin tallenteesta on olemassa, ja asiakas voi tilata samassa paketissa cd-levyyn poltettuna vaikkapa äänitteen tiedostot, keruukertomukset ja litteroinnin.

Nauhoitearkiston aineistoja julkaitaan lähiaikoina myös Kotuksen aineistopalvelu Kainossa. Kymenlaakson murteen esittely, joka sisältää ääninäytteitä, litterointeja ja valokuvia, aloittaa teemakokonaisuuksien sarjan, joka täydentyy hiljalleen muun muassa sukukieliä ja kulttuurihistoriallisia äänitteitä esittelevillä valikoimilla. *Suomen kielen näytteitä* -sarjan sähköinen versio puolestaan sisältää sarjassa ilmestyneet 50 pitäjän murrenäytteet (yhteensä 100 tuntia) tekstitietokantana, joka mahdollistaa esimerkiksi haut ja johon on liitetty myös ääni.

Arkiston verkkosivuja aletaan hyödyntää tehokkaammin näytteiden ja aineistoesittelyjen julkaisufoorumina. Esimerkiksi viime aikoina erityistä mielenkiintoa herättäneistä 1900-luvun alun vahalieriöäänitteistä, jotka on saatu digitoitua ja dokumentoitua, julkaistaan tiedot ja näytteet pikimmiten. Myös kulttuurihistoriallinen kokoelma, joka sisältää muun muassa esi-

telmä- ja väitöstilaisuuksia, pyritään saamaan entistä paremmin esitellyksi.

On toiveissa, että lähivuosina nauhoitarkiston digitaalisiin aineistoihin voidaan tarjota pääsy verkon kautta niin, että käyttöluvan hankkimisessa ja palveluun autentikoitumisessa toimivat käyttäjän kotiyliopiston tunnukset, verkkopankkitunnukset ja muut luotettavat tunnistautumismenetelmät. Näin tutkijalla on työpöydällään aineisto aina ja helposti

saatavilla. Myös tietosuojaa paranevat aineiston käyttöoikeudet on määritelty henkilökohtaisiksi ja kun vältetään lukemattomien cd-kopioiden tekemisestä. Viiden vuosikymmenen aikana arkistoon on kertynyt monenmoista, joka siis on nyt entistä paremmin löydettävissä ja hyödynnettävissä.

TONI SUUTARI
etunimi.sukunimi@kotus.fi

Kentällä kokeillen: muresyntaksin tutkijat uusia aineistoja kokoamassa

”Aluemurteiden näkökulma suomen syntaksiin” -hankkeen (jatkossa FinDiaSyn) aineistonkeruumatkoilla Ilomantsissa elokuussa 2008 ja toukokuussa 2009 kokeiltiin erilaisia, vakiintuneista haastattelu- ja keskustelutaltioinneista poikkeavia menetelmiä tavoitteena hankkia aineistoa syntaksin tutkimuksen tarpeisiin. Näin suomen murteiden vahvasti sanasto-, äänne- ja muotopiirteisiin keskittynyt tutkimus täydentyy lauseopin osalta.

Suomen Akatemian rahoittaman FinDiaSyn-hankkeen tavoitteena on hankkia tietoa murteiden syntaksista ja sen alueellisesta variaatiosta. Tutkimuksessa saadaan lisää niin dialektologisesti kuin kielitypologisesti kiinnostavaa tietoa (vrt. Kortmann 2004). Kiinnostus puhekielen syntaksia kohtaan on herännyt myös muualla Euroopassa. FinDiaSyn tekeekin yhteistyötä Edisyn- ja ScanDiaSyn-verkostojen kanssa.

Hankkeen kotipaikka on Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (Kotus), jonka li-

säksi tutkimusverkostoon kuuluvat Helsingin ja Itä-Suomen yliopistot sekä Åbo Akademi. Hanke aloitettiin vuonna 2008, ja sen viimeinen toimintavuosi on 2011. Keskeisimmät tulokset tullaan julkaisemaan artikkelikokoelmana ja väitöskirjoina – lisätietoja saa hankkeen kotisivulta www.kotus.fi/findiasyn.

Syntaksin tutkimus haastaa perinteiset murreaineistot

Murteiden syntaksi kiinnosti fennistejä jo 1800-luvulla, jolloin julkaistiin useita tutkimuksia pitäjänmurteiden lauseopillisista ilmiöistä (mm. Setälä 1883; Cannelin 1888; Sirelius 1894; Latvala 1894 ja 1899; Kannisto 1902). 1900-luvulla lauseopillinen kiinnostus murteisiin kuitenkin väheni. Esimerkiksi 1950- ja 1960-luvuilla koottuja laajoja murrehaastatteluaineistoja hyödynnettiin ennen kaikkea fonologisen, morfologisen ja leksikaalisen variaation tutkimukseen. Muresyntaktista